

Vlinders

tijdschrift van De Vlinderstichting
jaargang 33, mei 2018

Het spiegeldikkopje
Jaarverslag 2017

'Vlinders' is het kwartaaltijdschrift van De Vlinderstichting. Het geeft informatie over vlinders en libellen in Nederland.

ISSN 0923-1846

Redactie

Jurriën van Deijk, Samuelle van Deutekom, Maarten Immerzeel, Louis van Oort, Kars Veling, Albert Vliegthart

Hoofd- en eindredactie en vormgeving

Liesbeth van Agt

Omslag

Spiegeldikkopje

Foto: Albert Vliegthart

Kopij

sturen naar redactieadres, uiterlijk twee maanden voor het verschijnen van het nummer. Auteurs wordt verzocht alvorens te gaan schrijven contact op te nemen met de redactie.

Druk

Propress, Wageningen

Advertenties

liesbeth.vanagt@vlinderstichting.nl

Redactieadres

liesbeth.vanagt@vlinderstichting.nl

Overname van artikelen is alleen toegestaan na toestemming van de redactie en de auteur.

Donateurs

U kunt zich aanmelden als donateur via onze website of uw donatie overmaken op IBAN NL70 INGB 0005 1344 25 t.n.v. De Vlinderstichting te Wageningen. Donateurs (vanaf € 30 per jaar) ontvangen elk kwartaal het tijdschrift Vlinders. Een donateurschap voor het leven bedraagt € 1.000. Giften zijn natuurlijk ook altijd welkom.

Opzeggen kan schriftelijk of via info@vlinderstichting.nl.

Algemeen contactadres

De Vlinderstichting

Postbus 506

6700 AM Wageningen

tel. 0317 - 46 73 46

info@vlinderstichting.nl

Bezoekadres

Mennonietenweg 10, Wageningen

www.vlinderstichting.nl

Volg ons op

Vlinder of libel gezien?

Geef het door via www.telmee.nl.

Vragen over een vlinder of libel? Kijk op

www.vlinderstichting.nl. U kunt uw vraag ook sturen naar vragen@vlinderstichting.nl.

4

6

8

10

15

20

24

26

Titia Wolterbeek

Beste donateurs,

Afgelopen week was ik met acht collega's in Southampton (Engeland) voor het vierjaarlijkse internationale vlindercongres. De Wereld Vlindertop dus: tweehonderd deskundigen bijeen om ervaringen te delen, van elkaar te leren en nieuwe ideeën over oorzaken en maatregelen op te doen. Zeer inspirerend! Intussen was in Nederland de lente begonnen: heerlijk om bij thuiskomst niet alleen klein hoefblad en speenkruid te zien bloeien, maar ook bosanemoon, pinksterbloem en voorjaarshelmbloem, een dagpauwoog te ontdekken die drinkt uit een wilgenkatje en continu alert te 'moeten' zijn omdat er een Citroenvlinder langs kan komen. Dat maakt mij blij! Net als de groeiende betrokkenheid die ik in de samenleving merk voor vlinders, bijen en andere insecten.

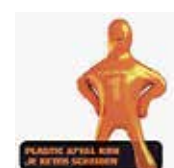
Mede door de berichten over de 75%-achteruitgang van insecten in Duitsland is het gevoel van urgentie groot en realiseren we ons dat er echt wat moet veranderen. We hebben de Nationale Bijenstrategie getekend, en werken aan een Deltaplan Biodiversiteit. Dat dat gevolgen zal hebben voor de landbouw is volgens bijna iedereen onvermijdelijk. Wat mij betreft eten we binnenkort niet alleen Fairtrade-bananen uit Zuid-Amerika, maar ook Fairtrade-tomaten, -aardappels en -kaas uit Nederland: zonder vervuiling, met ruimte voor biodiversiteit geproduceerd en een reële prijs voor de boer. En dat zullen we direct terug kunnen zien in de vlinderstand. Vlinders reageren namelijk snel op veranderingen in hun omgeving. Het Meetnet Vlinders blijkt zo een ideale indicator voor de hoeveelheid stikstof in de grond!

Om insectenmonitoring verder te verstevigen willen wij heel graag het nachtvlindermeetnet inzetten. Daarvoor is het nodig dat dit groeit naar tenminste 250 punten, verspreid over het land. Helpt u onze nachtvlinderman Jurriën van Deijk (zie ook blz. 8) om dit te realiseren? Samen lukt het zeker!

Titia Wolterbeek
Directeur

Inhoud

Landelijke Dag informeert, amuseert en motiveert	4
Duistere tijden voor de maanwaterjuffer	6
Jurriën van Deijk: "Nachtvlinders zijn prachtige insecten die meer aandacht verdienen!"	8
Voortplantingsrituelen bij de blauwe glazenmaker	10
22-24 juni: Nationale Nachtvlindernacht	14
De Vlinderstichting in 2017 - Jaarverslag	15
Doe mee aan de tuinvlindertelling	19
De boeken van Sepp	20
Bont zandoogje: van bos naar buiten meetnet vlinders	22
Slordig maaibeheer: redding voor bermvlinders	24
Expeditie naar het spiegeldikkopje Tien voor 12!	26
Wetenschappelijk	28
Nieuws, Giften, Lezingen	29
Winkel	31
Opmerkelijk	32

Het tijdschrift Vlinders wordt gedrukt op FSC-papier.
Het hoesje waarin Vlinders wordt verzonden, kan bij het plastic afval.

Ondanks code geel ruim vijfhonderd bezoekers

Landelijke Dag informeert

De eerste zaterdag van maart is traditioneel de Landelijke Dag van De Vlinderstichting. Gezellig, amuserend en educatief. Ruim vijfhonderd mensen volgen interessante lezingen, films, de quiz en een markt met één gemeenschappelijk kenmerk: de kleurrijke vliegers.

Joost Uittenbogaard

over het belang van bloemen voor vlinders. Gevolgd door een oproep: ga bloemen tellen! De daaropvolgende lezing geeft Koos Biesmeijer van Naturalis en ook die gaat over bloemen. Uiteengezet wordt hoe bloemen worden bestoven en welke factoren daarbij een grote rol spelen: insecten, de plant zelf en de wind. Met name bijen zijn belangrijke bestuivers. He- laas loopt het onderzoek naar bijen nog achter op dat naar de vlinders. Biesmeijer roept daarom op mee te doen aan de Nationale Bijentelling op 21 en 22 april.

Na de eerste pauze vertelt Kars Veling enthousiast over het Idylleproject, dat zonder twiifel een succes genoemd mag worden. Ook stipt hij het project 'Mijn berm bloeit!' aan. Het maai-keurmerk, Kleurkeur, wordt toegelicht. Na deze lezing vult een Vlaams accent de volle zaal. Hans Van Dyck van Universit  catholique de Louvain geeft een verfrissend gast- college over het bont zandogje. Niet alleen de veranderende levenswijze intrigeert, ook de onder- zoeksmethode zet aan het denken. Hans van Dyck is 'vlinderpsycholoog'. Hij verplaatst zich in het leven van de dagvlinder, wat vernieuwende en waardevolle onderzoeksresultaten oplevert.

Directeur Titia Wolterbeek was ziek. Daarom was Jurriën van Deijk dit keer dagvoorzitter.

Tekst: De openingsfilm 'Vlinderrijk grasland' van Annette Willem Baltussen van Berkel brengt de zaal in vervoering. Prachtige beelden van vlinders en andere insecten laten menige vlindervriend verlangen naar warmere dagen. La- ter op de dag volgt een tweede film. De HD-beelden zijn haarfijn en de taferelen bijzonder.

Bij het openingswoord komt Jurriën van Deijk het podium op. "Directeur Titia Wolterbeek is geveld door de griep", legt de plaatsvervangend dagvoorzitter uit, waarna hij het woord geeft aan Michiel Wallis de Vries. De hoogleraar van De Vlinderstichting spreekt

De laatste lezing is aan Roy van Grunsven en Chris van Swaay. De vlinderaars in de zaal worden met de neus op de feiten gedrukt. Het aantal vliegende insecten is in het westen van Duitsland met 76% gedaald. In Nederland zijn de exacte cijfers niet bekend, maar

Olivier Rijken tekende de hele dag wat hij hoorde en zag. Dat leverde dit kleurrijke beeldverslag op.

, amuseert en motiveert

Joost Uittenbogaard

Een verraste Jos Berends ontvangt de onderscheiding van de voorzitter van de Raad van Toezicht, Marc de Wit.

Joost Uittenbogaard

Tijdens zijn lezing bleek dat Jos Berends terecht Vlinderbeheerder van het Jaar was geworden.

Jos Berends (Limburgs Landschap) Vlinderbeheerder van het Jaar

Jos Berends, beheerder bij Limburgs Landschap, ontvangt tijdens de Landelijke Dag de eervolle titel Vlinderbeheerder van 2018 én een staande ovatie. De boswachter krijgt lof voor de waardering die hij heeft voor en uitsprekt tegenover de vele vrijwilligers. Door de vele kennis 'vliegt de hardwerkende boswachter als een vlinder door het bos'. En dat harde werk loont! Zo is in het Weerterbos onder andere de populatie van het kwetsbare spiegelddikkopje gegroeid. Later op de dag krijgt de zaal hier van de boswachter zelf uitleg over tijdens een bevlogen lezing.

aannemelijk is dat het niet beter gaat. Dankzij de waarnemers van het meetnet vlinders, waarvan er veel in de zaal aanwezig zijn, weten het wél voor de vlinders en moeten we een treurige conclusie trekken: het gaat slecht met vlinders. Toch klinkt de gehele dag motivatie, enthousiasme en gretigheid om te werken aan een vlinderrijk Nederland.

Joost Uittenbogaard

De Landelijke Dag is een echte ontmoetingsdag, niet alleen voor donateurs, maar ook voor medewerkers van De Vlinderstichting.

Joost Uittenbogaard

Tijdens de pauzes kon je lekker rondneuzen op de informatiemarkt.

Duistere tijden voor de maanwaterjuffer

De blauwe juffertjes zijn voor veel mensen een lastige groep en in het bijzonder het geslacht *Coenagrion*. Er zijn nogal wat soorten, in Nederland al zeven en in de ons omringende landen komen er nog een aantal bij. Van die zeven zijn er twee algemeen, de azuurwaterjuffer (*Coenagrion puella*) en variabele waterjuffer (*Coenagrion pulchellum*). De maanwaterjuffer (*Coenagrion lunulatum*) was vrij algemeen en op de zandgronden op veel plekken te vinden. De rest was erg zeldzaam of zelfs verdwenen. Die zeldzame soorten hebben altijd veel aandacht gekregen. Zo wordt de donkere waterjuffer (*Coenagrion armatum*) goed in de gaten gehouden en is er de afgelopen jaren veel gedaan voor de speerwaterjuffer (*Coenagrion hastulatum*). De maanwaterjuffer leek echter tussen wal en schip te vallen. Niet heel algemeen, maar ook niet zeldzaam genoeg om in de aandacht te staan.

Tekst:
Roy van Grunsven
De Vlinderstichting

De maanwaterjuffer is in België en Duitsland een zeldzaamheid. In Vlaanderen is deze soort beperkt tot enkele populaties in de Kempen en is hij als bedreigd op de Rode Lijst opgenomen. In Wallonië is de soort ernstig bedreigd en heeft hij nog maar één populatie (De Knijff et al., 2006). In Duitsland is de juffer ernstig bedreigd met een duidelijk negatieve trend (Olthoff & Mauersberger, 2015). De situatie in Nederland steekt daar op papier gunstig bij af met de status kwetsbaar en veel populaties in een groot deel van het land. Voor de periode die voor de Rode Lijst beschouwd werd (1950-2010) was er wel een afname in verspreiding zichtbaar, maar de populatie leek op dat moment (1999-2010) stabiel. Sinds de publicatie van de laatste Rode Lijst is de maanwaterjuffer echter hard achteruitgegaan. Zowel de verspreiding als de populatieschattingen nemen sterk af. De verspreiding is gehalveerd sinds 1991, waarbij we een terugval zien sinds 2004. Waar de

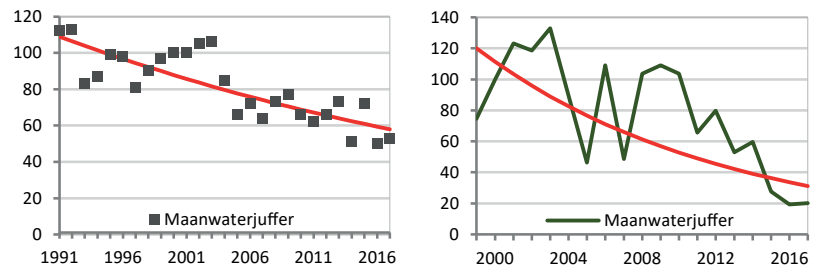
populatie in 2010 nog stabiel leek, zien we dat de aantallen daarna sterk gedaald zijn. Dit resulteert in een afname met ongeveer 75% sinds 1999. In zeer korte tijd is deze vrij algemene soort zeldzaam geworden. Nederland lijkt dus de weg van de omringende landen te volgen.

Noord-Brabant

De maanwaterjuffer komt in Nederland vooral voor in vennetjes op de zandgronden en in hoogveenplassen. Daarbij lijken de habitateisen redelijk beperkt. Waar de zeldzame en ernstig bedreigde speerwaterjuffer heel specifieke vegetaties in kwelgevoede vennen nodig heeft, lijkt de maanwaterjuffer vaak in weinig bijzondere vennen voor te komen. In het verleden was de maanwaterjuffer dan ook wijdverbreid op de zandgronden. Als we kijken naar het voorkomen in Noord-Brabant zien we dat ook (Figuur 2). In het verleden waren er waarnemingen in vrijwel de

hele provincie. Sinds 2000 zijn er ondanks een sterk toegenomen aantal waarnemers veel minder plekken waar de soort gezien is. In de laatste periode lijkt de maanwaterjuffer alleen voor te komen rond de Kampina, onder Eindhoven in de Deurnsche Peel en mogelijk nog in Huis ter Heide. Dit zijn allemaal gebieden waar veel vennen relatief dicht bij elkaar liggen. De geïsoleerde populaties lijken allemaal verdwenen. In de rest van het land zien we vergelijkbare patronen met populaties in bijvoorbeeld het Bargerveen en Fochteloërveen, maar bij veel meer geïsoleerde vennen in Drenthe is hij verdwenen.

Het lastige met de maanwaterjuffer is dat hij vroeg in het jaar actief is, een korte vliegtijd heeft en in sterk wisselende aantallen aanwezig is. Het is dus niet vreemd hem een jaar te missen en het valt dan ook niet onmiddellijk op als hij ergens verdwijnt. Daarnaast zijn de plekken waar hij nog wel zit juist de gebieden met veel venntjes die geliefd zijn onder libellenliefhebbers. Maar uiteraard willen we graag weten waar deze soort nog voorkomt en waar hij verdwenen is. Daarnaast willen we natuurlijk achterhalen wat de oorzaak van deze afname is. Het kan iets te maken hebben met versnippering, eutrofiëring of verzuring van vennen of misschien met klimaatverandering, die leidt tot een hogere watertemperatuur of verdroging in de zomer. Op het moment is onduidelijk wat de oorzaak is en zolang we dat niet weten zal het ook lastig zijn deze negatieve trend om te buigen. In ieder geval zal er de komende jaren meer aandacht zijn voor deze soort en proberen we te achterhalen wat er aan de hand is. U kunt daarbij helpen door naar de maanwaterjuffer op zoek te gaan en door te geven als u hem ziet via telmee.nl of waarneming.nl.

Figuur 1: De trend in verspreiding (links) en populatieschatting (rechts) van maanwaterjuffer volgens het Meetprogramma libellen (2000=100).

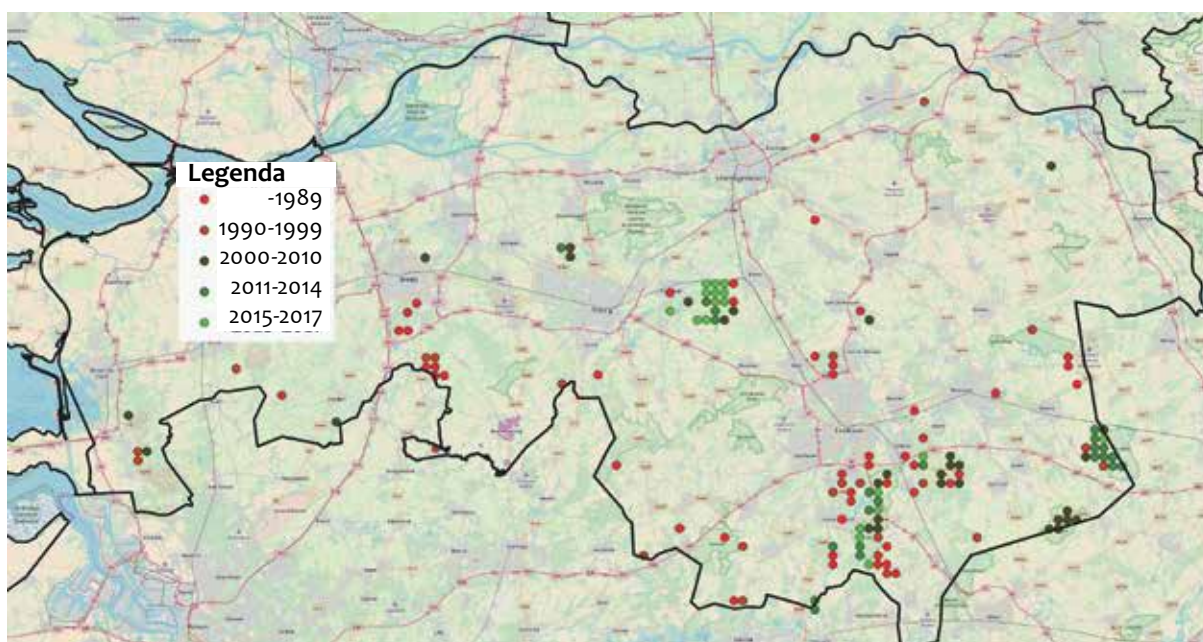
Referenties

- De Knijff, G., A. Anselin, P. Goffart & M. Taily (eds.) (2006). De libellen (Odonata) van België: verspreiding, evolutie, habitats. Libellenwerkgroep Gomphus i.s.m. Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek, Brussel. 368 pp.
- Olthoff, M. & R. Mauersberger (2015) *Coenagrion lunulatum* (Charpentier, 1840). *Libellula Supplement* 14:334-337.
- Termaat, T., & V. J. Kalkman (2011). Basisrapport Rode Lijst Libellen volgens Nederlandse en IUCN-criteria. De Vlinderstichting, Wageningen.

Albert Vliegthart

Paringsrad van de maanwaterjuffer.

Figuur 2: Het voorkomen van de maanwaterjuffer in Noord-Brabant in verschillende periodes (data=NDFF).

Dé nachtvlinderman van De Vlinderstichting

Jurriën van Deijk: “Nachtvlinders die meer aandacht verdienen”

De bezoekers van de Landelijke Dag zullen Jurriën van Deijk (27) ongetwijfeld kennen. Omdat directeur Titia Wolterbeek geveld was door de griep, nam de nachtvlinderman de rol van dagvoorzitter over. Dat Jurriën met de nachtelijke fladderaars bezig is, weet iedereen sinds de Landelijke Dag. Maar wat moeten we nog meer weten van de twintiger?

Tekst: Jurriën maakte dankbaar gebruik van de groeimogelijkheden die het Nederlandse onderwijs te bieden heeft. Uiteindelijk raakte hij via een stage bij De Vlinderstichting bekend bij de stichting. “Die stage heb ik met veel plezier gelopen. Misschien vind ik het daarom nu zo leuk om zelf stagiairs te begeleiden.” Toen nachtvlinderspecialist Ties Huigens vertrok bij De Vlinderstichting, ging men direct op zoek naar een nieuwe nachtbraker. Vanwege de positieve ervaringen met Jurriën werd hij gevraagd en zo werd jong bloed toegevoegd aan de groep medewerkers.

De projectleider had in eerste instantie grote interesse voor vogels. “Maar al snel werd mijn interesse ook opgewekt voor vlinders, en met name de nachtvlinders.” Op zomerkamp bij de NJN (Nederlandse Jeugdbond voor Natuurstudie) ontstond de fascinatie. “Onder het genot van een biertje en een belicht wit doek om vlinders te lokken, werd de nacht doorgebracht. Daardoor raakte ik meer en meer geïnteresseerd in nachtvlinders.” De interesse voor vogels blijkt echter nog niet weg. Bij aanvang van het interview is Jurriën nergens te vinden. Hij is met zijn laptop in een

opslagkamer gaan zitten met zicht op het zuiden. “Er kunnen groepen kraanvogels overvliegen, die wil ik niet missen.”

“Vaak is het pionierswerk”

En waarom koos hij dan toch voor de nachtvlinders? “Ze zijn ondergewaardeerd, geheel ten onrechte. Het zijn prachtige insecten die meer aandacht verdienen! Daarnaast lijken ook de nachtvlinders hard achteruit te gaan. Er is dus meer onderzoek nodig om ze te beschermen. Dat is nog maar weinig gedaan. Vaak is het pionierswerk”, legt Jurriën uit. “Er moet een officiële Rode Lijst komen voor nachtvlinders, dat is een van mijn doelen. Een andere doelstelling is dat binnen De Vlinderstichting meer onderzoek wordt gedaan naar nachtvlinders. Dat staat nu niet in verhouding.”

“Dronken bezoekers lopen in de late uurtjes langs”

Wat doet de nachtvlinderman om die doelen te verwezenlijken? “Ik leid verschillende projecten. Om nachtvlinders onder de aandacht te brengen bestaat de Nationale Nachtvlindernacht. Op verschillende plekken in Nederland wordt dan naar nachtvlinders gezocht. Dat levert verrassende ontdekkingen op, zo is het blauw weeskind al enkele keren gezien. Daarnaast staan we op Oerol, het culturele festival van Terschelling. Dronken bezoekers lopen in de late uurtjes langs ons verlichte doek waar we nachtvlinders lokken. Dat levert elk jaar weer fantastische gesprekken op.” Daarnaast doet hij onderzoek – onder andere naar de gevolgen van kunstlicht op flora en fauna en de eikenprocessierups – en beheert hij de nachtvlinderdatabase Noctua.

“Nachtvlinders kunnen veel zeggen over de biodiversiteit”

Een van de laatste projecten van Jurriën is een onderzoek naar nachtvlinders als graadmeters voor

Het is hartstikke leuk om mee te doen aan de Nationale Nachtvlindernacht!

Kars Velling

Nachtvlinders zijn prachtige die het verdienen!"

Kars Velling

Jurriën van Deijk laat bij het witte laken zien hoe mooi nachtvinders zijn.

Brabantse bossen. In samenwerking met Provincie Noord-Brabant onderzoekt hij de mogelijkheid om, door te laten zien welke nachtvinders in bossen voorkomen, de biodiversiteit te meten van een bos. "Er leven veel nachtvinders in Nederland; welke dan voorkomen in een bos kan heel wat zeggen over de kwaliteit van biodiversiteit en leefgebieden. Toch worden ze daar nog maar weinig voor benut." Door de toenemende aandacht voor nachtvinders - meer metingen worden gedaan en meer vlinders geteld - kan biodiversiteit van bossen steeds beter worden vastgesteld. "Dat is in bossen normaal gesproken moeilijk omdat vaak maar weinig kenmerkende insectensoorten bekend zijn." Door biodiversiteit aan te tonen kan men waardevolle bosgebieden aanwijzen en gericht beschermen.

"Het is hartstikke leuk om mee te doen"

Wilt u zelf een bijdrage leveren aan het onderzoek naar nachtvinders? Dat kan! Jurriën vertelt dat aan de website nog veel moet gebeuren. "Die is net nieuw en nog niet helemaal klaar. Zo moeten nog foto's worden toegevoegd." Maar daar blijft het niet bij, "Het Meet-net Nachtvinders is ook interessant. Nachtvindervallen opstellen en de gevangen exemplaren tellen en determineren. Je helpt dan bij het in kaart brengen van trends rond nachtvinders door heel Nederland. En natuurlijk is het hartstikke leuk om mee te doen aan de Nationale Nachtvindernacht. Als mensen vragen hebben over deze zaken kunnen ze mij altijd mailen" vertelt Jurriën enthousiast. De gedreven twintiger is erop gebrand de nachtvinders in een beter daglicht te stellen.

Het mailadres van Jurriën van Deijk is jurrien.vandeijk@vlinderstichting.nl.

Voortplantingsrituelen bi

In 2002 krijgt de Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten het beheer over een strook grond langs de binnenduinen bij Santpoort die tot dan het eigendom is van het Provinciaal Ziekenhuis Meer en Berg te Bloemendaal. Op dat terrein ligt een openluchtzwembad voor patiënten. Het ziekenhuis heeft de poort al in 1986 gesloten en de elementen hebben inmiddels meer dan 30 jaar vrij spel. Omdat het zwembad loodrechte wanden met een overkragende betonrand heeft, zijn er door Natuurmonumenten voor amfibieën en andere waterorganismen een paar voorzieningen getroffen, zoals een in het bad gekieperde dikke populier en is er een aantal waterlelieclusters uitgezet. Met succes: inmiddels komen bij het bad negentien soorten libellen voor waaronder de blauwe glazenmaker.

Tekst en foto's: Het zwembad heeft vanuit het noorden gezien een gespiegelde L-vorm met een oppervlakte van 650 vierkante meter. Bad en aangrenzend grasveld zijn aan alle kanten omsloten door hoge bomen en zijn daardoor een geschikte voortplantingslocatie voor blauwe glazenmakers (afb. 1). De blauwe glazenmaker is dan ook verreweg het talrijkst met jaarlijks gemiddeld 150 uitsluipers. Als inwoner van Santpoort heb ik vijf jaar de activiteiten van die libel daar gevolgd.

Het uitsluipen

Als zomersoort sluipt de blauwe glazenmaker relatief laat uit, meestal pas in de laatste week van mei. Met de dag neemt het aantal toe en de top ligt in de laatste week van juni en de eerste week van juli. Soms sluipen er in een paar ochtenduren meer dan dertig exemplaren uit. Na ongeveer drie uur kiest de libel het luchtruim, de maidenflight (afb. 2). Ze is dan nog een stuntelig prototype van de latere stuntvlieger. Vrijwel loodrecht fladdert ze omhoog naar een boomkruin om daar uit te harden.

Afb. 2: Vrouwtje kort voor de maidenflight.

Afb. 1: Het zwembad gezien vanuit het noorden.

j de blauwe glazenmaker

Afb. 3: Patrouillerend mannetje.

De voortplanting

Bij grote libellen als de blauwe glazenmaker duurt het behoorlijk lang voor ze geslachtsrijp zijn. Zuid-Duitse onderzoekers telden ooit vier weken als minimum, maar bij het zwembad bleek een periode van 6 à 6,5 week gangbaar tussen de eerste uitsluiper en de eerste libel die voortplantingsneigingen vertoont.

Copulatie vindt meestal plaats tijdens foerageer-vluchten buiten de voortplantingslocatie, maar als een vrouwtje daarbij niet succesvol is, zoekt ze haar heil op de plek waar ze is uitgeslopen. Daar vliegen doorgaans wel een paar heren rond. Ze gedraagt zich dan zo opvallend mogelijk door langs de randen van het bad te vliegen, frequent even te gaan zitten en eileg te faken met het doel om met haar ontvankelijkheidsverklaring een paring uit te lokken. Er zijn dan drie mogelijkheden:

1. een heer heeft haar eerder in de gaten dan zij hem, grijpt haar en verdwijnt met haar als trofee hoog in een boomkruin;

2. de dame ziet hem eerder, vliegt naar hem toe en lokt hem het bos in;
3. er is op dat moment geen kandidaat en ze verdwijnt weer, soms al na drie, soms pas na tien minuten.

Vrouwtjes komen uitsluitend naar de voortplantingslocatie om aan de haak geslagen te worden en om eitjes te leggen. Het gedrag van de mannetjes bij het bad wordt bepaald door drie factoren:

1. patrouilleren op zoek naar vrouwtjes (afb. 3);
2. checken van andere libellen en het achtervolgen dan wel weggagen van soortgenoten;
3. tussendoor eten.

Hoe meer mannetjes er bij het zwembad zijn, hoe korter hun verblijf is, variërend van een paar tot 25 minuten. Op 9 september 2017 waren er maar liefst acht tegelijk, wat een chaotisch tafereel ten gevolge had. De mannetjes hadden alleen maar oog voor elkaar en de vrouwtjes konden ongestoord eitjes afzetten. Overigens beperkt de onderlinge animositeit zich tot korte achtervolgingen van maximaal vijf seconden, waarna ze zich weer richten op de andere bezigheden.

Als een mannetje een eileggend vrouwtje ziet, kunnen de volgende situaties zich voordoen, afhankelijk van de bereidwilligheid van het vrouwtje tot een volgende paring:

1. de dame heeft de naderende heer bijtijds in de smiezen en vlucht het bos in; de heer die de achtervolging inzet, zal altijd onverrichter zake terugkeren;
2. ze geeft aan geen boodschap aan hem te hebben door haar lichaam naar beneden te drukken (afb. 4). Vrijwel altijd reageert een passerende heer op gewenste wijze en vliegt door;

Afb. 4: Vrouwtje in normale legstand (links) en tijdens de weiger-houding (rechts).

Afb. 5: Mannetje heeft vrouwkje in de nekklem en pauzeert tussen twee pogingen haar los te trekken.

3. ze laat zich verrassen, hij slaat zijn poten om haar rug en brengt razendsnel zijn aanhangsels als een nekklem in haar achterhoofd (afb. 5).
- a) Als ze niet paringsbereid is en genoeg houvast heeft, blijft ze liggen waar ze ligt en kan hij aan haar rukken en trekken wat hij wil. Als hij haar toch weet los te rukken, leidt dat zelden tot een paring, want met onwillige glazenmaaksters is het slecht ramen lappen.

Afb. 6: Mannetje rustend na paring met achterlijf nog in de copulatiestand.

- b) Als ze wel bereid is tot copuleren, zal ze haar achterlichaam naar zijn secundair geslachtsorgaan brengen – het bevindt zich midden onder zijn lichaam – en aldus de zaadoverdracht mogelijk maken (afb. 6).

Na de paring kan ze al na een minuut of tien overgaan tot eileg. Een vrouwkje bepaalt niet op het zicht de geschiktheid van het substraat. Twee stiftvormige tastorganen aan het eind van haar onderlijf peilen de kwaliteit van de ondergrond (afb. 7). Instinctief zoekt

Afb. 9: Drie vrouwkjes vlak bij elkaar ei-afzettend

Afb. 7: Tast-orgaantjes – styli – onderaan het achterlijf.

Afb. 8: Vrouwtje polst de betonrand op zijn hoedanigheid.

ze een geschikte plek op de oever. Ook al is die hier van beton, toch zal ze hem eerst testen (afb. 8). Soms treft ze het als er wat mos groeit. Zo niet, dan moet ze op zoek naar een alternatief. Dood hout van afgebroken takken in het bad blijkt vaak in trek, vooral als het bemost is. Het meest gebruikt wordt echter de middenin liggende populier die na 15 jaar op veel plekken behoorlijk rot is en aan de westzijde vrijwel continu vochtig en bemost is. Deze boom is daardoor een surrogaatoever geworden. Op hoogtijdagen zitten er vaak meerdere vrouwtjes bij elkaar (afb. 9 en 10). Niet-verstoorde eileg kan meer dan een uur duren waarbij circa 1000 eitjes worden gelegd.

Vrouwtjes kunnen prima leven met één paring en geven er dan ook de voorkeur aan eitjes te leggen op momenten dat er relatief weinig mannetjes aanwezig zijn. Zoals vermeld zijn die er om twee redenen: paren en eten. Door de hoge bomen aan de westzijde van het bad ligt dat 's zomers al vanaf 15.30 uur in de schaduw. Geen zon betekent minder insecten en derhalve minder hinderlijke kerels.

Geslachtsrijpe vrouwtjes beperken het afzetten van eitjes niet tot de locatie waar ze zelf zijn uitgeslopen. Door hun grote actieradius – meerdere kilometers – kunnen ze andere geschikte vijvers koloniseren. Ook komen (sommige) vrouwtjes op herhaling wanneer ze tijdens de eileg zijn verstoord en verjaagd en

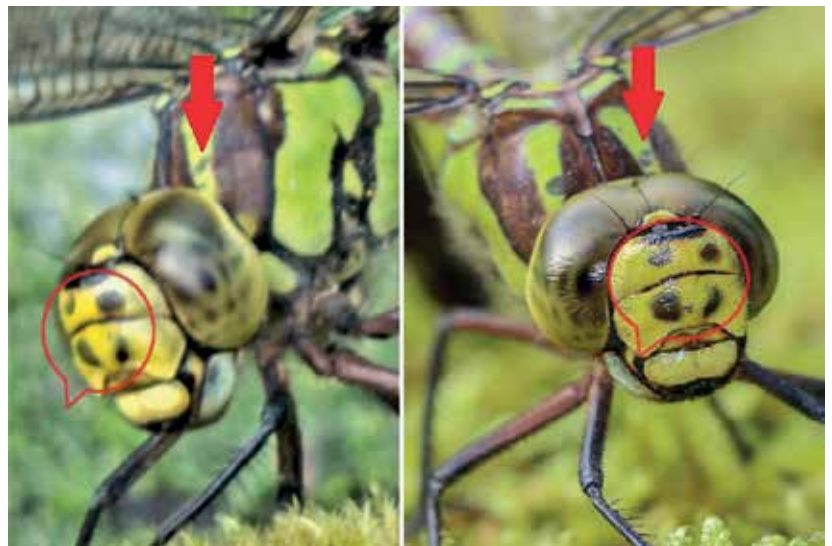

Afb. 10: Twee vrouwtjes; het linker is geler dan het rechter.

Afb. 11: Verschillen in streping op het borststuk.

wanneer ze bij de eileg opnieuw door een mannetje zijn gegrepen en bevrucht. Dat er sprake is van herhaling kan geconstateerd worden op basis van foto's. Ieder individu heeft z'n eigen karakteristieke streping op de zijkant van het borststuk. Zoals de foto van afbeelding 11 aantoont, kunnen die twee parallel lopen of met elkaar verbonden zijn en smal of breed zijn. Deze zijn de twee uiterste varianten. Gedurende het voortplantingsseizoen lopen libellen bij hun foerageertochten in de wijde omgeving soms beschadigingen op; ze vliegen tegen ruiten in hun jacht op insecten of komen in aanraking met takken. Deze botsingen veroorzaken 'blauwe plekken' van diverse grootte en vorm. Ze blijven de libel de rest van z'n bestaan ontsieren (afb. 12).

Afb. 12: Identiek vrouwtje, herkenbaar aan gezichtsvlekken, met zes dagen tussentijd.

De combinatie van streping en 'blauwe plekken' geeft een zekere vaststelling van een bepaald individu. De meeste blauwe glazenmakers hebben half november het loodje gelegd, een enkeling weet het tot eind november vol te houden. Ze blijken dan 2,5 tot 3 maanden geleefd te hebben. Tot mei van het volgend jaar hult het bad zich in stilte in diepe duisternis; ook de eitjes en halfwas larven gaan in winterslaap.

22-24 juni: Nationale Nachtvliedernacht

Van 22 t/m 24 juni 2018 wordt de veertiende Nationale Nachtvliedernacht gehouden. Juni is een erg soortenrijke periode waarbij op een avond met wat geluk wel honderd verschillende soorten gezien kunnen worden.

Tekst: Het wordt pas laat donker, dus pas tegen middernacht komt het witte laken – hopelijk – vol met vlinders te zitten. Tijdens de Nationale Nachtvliedernacht worden verspreid door het hele land excursies georganiseerd. Als je zelf een nachtvliederopstelling hebt en als het je leuk lijkt om mensen meer over nachtvlieders te leren, kun je zelf een excursiepunt aanmaken. En als je minder van nachtvlieders weet en er meer over te weten wil komen, kun je bij deze excursiepunten aanhaken. Vorig jaar werd op maar liefst 62 plekken een excursie georganiseerd.

Jurriën van Deijk
De Vlinderstichting

Buxusmot noordwaarts?

In het zuiden van het land kon je er vorig jaar niet omheen, de buxusmot. Deze nieuwkomer is pas in 2007 voor het eerst in Nederland waargenomen, maar in 2017 was het de meest waargenomen vlinder tijdens de Nationale Nachtvliedernacht. De waarnemingen kwamen toen vooral uit de zuidelijke helft van het land. De vraag is of hij dit jaar ook in het noorden meer wordt waargenomen.

Meer informatie is te vinden op onze website: www.vlinderstichting.nl/nachtvliedernacht.

Tim Franssen

Het wordt pas laat donker, maar dan zullen de nachtvlieders hopelijk met tientallen op het doek afkomen.

De Vlinderstichting in 2017

Onze achterban blijft groeien!

Twitter: 12.000 volgers

Facebook: 25.700 volgers

Instagram: 2.000 volgers

vlinderstichting.nl: 362.000 unieke bezoekers / 620.000 bezoeken

Donateurs: 5.500

Waarnemers: 3.000

Nieuwsbrief: 13.000 abonnees

Donaties en giften vormen een belangrijke bron van inkomsten, omdat wij deze naar eigen inzicht kunnen besteden aan de bescherming van vlinders en libellen. Iedereen die hieraan heeft bijgedragen hartelijk dank!

Onze medewerkers in Wageningen

De Vlinderstichting had eind 2017 27 medewerkers (ruim 18 fte) in dienst. Daarnaast werken op het kantoor in Wageningen 4 vrijwilligers. Jaarlijks worden tussen de twintig en dertig universitaire en hbo-studenten begeleid bij een stage of afstudeervak.

Insectensterfte

2017 stond in het teken van een schokkend onderzoek: in de afgelopen jaren zijn in Duitsland de vliegende insecten (waaronder vlinders) met 75% afgenomen. Deze negatieve trend doet zich ook voor in Nederland, zowel in het agrarisch gebied als in de natuurgebieden. De teruggang werd al vermoed, maar blijkt veel groter dan gedacht. De Vlinderstichting ondernam actie en luidde de noodklok. Samen met een groep van 18 leiders uit de land- en tuinbouw, retail, agro-industrie, wetenschap en natuur- en milieusector gaan we in 2018 de samenwerking aan. Er komt een Deltaplan Biodiversiteitsherstel voor de groene ruimte van Nederland.

Bescherming: kennis over vindplaatsen

Een van de kernactiviteiten van De Vlinderstichting is het bijhouden van de vlinder- en libellenstand. Hoe gaat het met ze, gaan ze vooruit of nemen ze in aantal af? Dankzij de tellingen van duizenden vrijwilligers houdt De Vlinderstichting het scherp in de gaten. Door gerichte projecten kunnen we soorten die het nodig hebben gerichter beschermen. Van bermen tot heide-terreinen, van tuinen tot duinen: elk landschap heeft zijn eigen unieke vlinders, die niet mogen verdwijnen.

Financieel jaarverslag

Het financieel jaarverslag is op dit moment nog niet vastgesteld door de Raad van Toezicht. Dit wordt te zijner tijd gepubliceerd op www.vlinderstichting.nl en in het augustusnummer van Vlinders.

ARGUSVLINDER STEEDS MINDER GEZIEN

Het verspreidingsgebied van de toch al schaarse argusvlinder lijkt nog verder ingekrompen te zijn. Dat blijkt uit de resultaten van het vierde argusvlindertelweekend in 2017. Veel plekken waar hij in 2016 nog werd gezien, bleken nu onbezet. Een zorgwekkende ontwikkeling.

Samen met waarneming.nl

Sinusbeheer

Meanderend maaien voor meer biodiversiteit

MEER KLEUR IN ONZE BERMEN - WAT DOET DE VLINDERSTICHTING HIERAAN?

Niet alleen de argusvlinder worstelt in Nederland: heel veel vlinders die in graslanden en bermen leven, gaan achteruit. Ondanks goede bedoelingen gaat er nog veel mis met het bermbeheer bij gemeenten, provincies en waterschappen. Daarom hebben we de campagne **MIJN BERM BLOEIT!** gelanceerd. We vragen aandacht voor de bloemen die we steeds minder in onze bermen zien. En ook aan onze graslanden valt nog veel te verbeteren. Zo adviseren we steeds meer over maaien. Een speciale manier van het toepassen van gefaseerd maaibeheer, is **SINUSBEHEER**. Door het grasland op zo'n manier te beheren, creëer je enorm veel variatie op een klein stukje, wat voor veel vlinders, bijen, vogels, zoogdieren en amfibieën heel goed is.

Het keurmerk **KLEURKEUR**, dat De Vlinderstichting in 2018 op de markt gaat brengen, zal zorgen voor nog meer kleur in onze bermen.

OOK IN 2017

GEMEENTE HOOGEVEEN WINNAAR BESTE BERMBEHEER DRENTHE

Een van de resultaten van de campagne 'Mijn berm bloeit!': gemeente Hoogeveen werd uitgeroepen tot beste bermbeheerder. De Drentse gemeente was met 79,5 hectare ecologisch beheerde bermen en slechts een halve hectare geklept de trotse winnaar. Petje af; hopelijk gaan meer gemeenten dit voorbeeld volgen!

UNIEKE SAMENWERKING MET LTO

Om de biodiversiteit in wegbermen te verbeteren, gaan De Vlinderstichting, FLORON en LTO Nederland samenwerken. Er worden afspraken gemaakt over randvoorwaarden voor goed bermbeheer. De bedoeling is dat deze in 2018 in een pilot toegepast worden. Door beter te beheren, met onder andere maaien en afvoeren van maaisel, ontstaat een andere, meer diverse vegetatie.

WELKOM SCHEEFBLOEMWITJE!

Het scheefbloemwitje profiteert, als een van de weinige vlinders, van ons opwarmende klimaat. In 2017 werd hij 'officieel' bewoner van Nederland. Tien jaar geleden vond je hem op berghellingen; de dichtstbijzijnde locaties lagen in de Alpen. Toen werd hij geheel onverwacht gevonden in de buurt van Zürich en bleek hij ineens heel algemeen in dorpen en steden. Een typische vindplaats: rotstuintjes met scheefbloem. Hij heeft deze rotstuintjes dus ontdekt als nieuw leefgebied. Vanaf dat moment gaat het snel. Dankzij vijf generaties per jaar kan de soort zich razendsnel noordwaarts uitbreiden. In acht jaar 800 km opschuiven, dat is niet niks!

OOK IN 2017

Een veiling op de beurs **TUINZAKEN RETAIL EXPERIENCE** leverde het fantastische bedrag op van € 11.250,- voor De Vlinderstichting!

Onder de noemer **DE LEVENDE TUIN** werkt De Vlinderstichting intensief samen met onder andere Tuinbranche Nederland. Om te zorgen dat ook de tuincentra steeds vlindervriendelijker worden.

de
levende
tuin.

VLINDERS TELLEN IN DE TUIN: VEEL MEER DAN TELLEN ALLEEN

Tuinen beslaan een groot deel van Nederland. En in sommige tuinen wemelt het van het leven: vlinders, amfibieën, libellen, zoogdieren ... Dankzij de **JAARROND TUIN-TELLING** en de **LANDELIJKE TUINVLINDER-TELLING** hebben we steeds beter in beeld wat er allemaal leeft.

Helaas worden er ook nog steeds veel tuinen bestraat. Los van de tellingen hebben deze projecten dan ook tot doel om tuinbezitters te informeren: **TEGEL ERUIT, PLANT ERIN!** Meer groen in de tuin helpt niet alleen onze vlinders, maar de hele Nederlandse flora en fauna weer op weg.

UITSLAG TUINTELLING 2017

In de jaarlijkse tuinvlindertelling werd de atalanta het meest gezien, gevolgd door de kleine vos en als derde de dagpauwoog.

Grote weerschijnvlinder.

WILD VAN VLINDERS!

In het project 'Wild van vlinders' wordt gewerkt aan een vlinderherstelplan voor Zuidoost-Nederland. Bedreigingen worden in kaart gebracht en we gaan op zoek naar kansen om met natuurontwikkeling het herstel van dagvlinders te stimuleren. Dit gebeurt samen met eigenaren en beheerders van (natuur)gebieden en aanliggende steden in Brabant, Limburg en het zuiden van Gelderland.

Samen met ARK Natuurontwikkeling. Het project wordt gesteund door de provincie Noord-Brabant.

Gentiaanblauwtje.

KLIMAATBESTENDIG HEIDEBEHEER

In Noord-Brabant is afgelopen jaar in acht grotere heidegebieden gewerkt aan herstel. Het gentiaanblauwtje is een landelijk bedreigde vlinder: in Brabant nam het de afgelopen 15 jaar met 60% in aantal af. Dankzij dit project zijn de aantallen in het Vlaamse Hageven, net over de grens, verdrievoudigd. Behalve vlinders varen ook andere soorten insecten – zoals veenmier en moerassprinkhaan – en amfibieën en reptielen hier wel bij.

Samen met Stichting RAVON en EIS Kenniscentrum Insecten, in samenwerking met Staatsbosbeheer, Brabants Landschap, Natuurmonumenten en Bosgroep-Zuid met subsidie van de provincie Noord-Brabant. Mede mogelijk gemaakt door de extra gift van onze donateurs in mei 2017!

De Vlinderstichting voert jaarlijks vele projecten uit, vaak in samenwerking met andere organisaties of bedrijven. Op de vorige bladzijden is te zien wat wij hebben gedaan op het gebied van bermen en tuinen. Op deze bladzijde staan enkele andere belangrijke projecten van het afgelopen jaar. Meer projecten zijn te vinden op onze website.

Pimpernelblauwtje.

BLUES IN THE MARSHES

De Vlinderstichting is al jarenlang bezig met het grote Life+-project 'Blues in the Marshes'. Door dit project komt er erg veel nieuwe natuur bij rond de Moerputten (Noord-Brabant) en daarvan zal het pimpernelblauwtje profiteren. Dit verhaal werd in 2017 in een boek weergegeven: *Natte natuur, droge voeten*. Hoe is het allemaal begonnen, hoe kreeg de natuur weer een kans? En hoe kijken de mensen ertegenaan? De vele foto's nemen je mee naar buiten, naar de sporen van de historie van het gebied, de ronkende motoren van de shovels, de zang van de veldleeuwerik en de kleuren van de nieuwe hooilanden.

Samen met Natuurmonumenten, Staatsbosbeheer, Waterschap Aa en Maas en de gemeente Heusden.

De foto's in het jaarverslag zijn gemaakt door Henk Bosma, Kim Huskens, W. van Stralen, Chris van Swaay, Tim Termaat, Joost Uittenbogaard en Kars Veling.

Groene glazenmaker op krabbenscheer.

VERDWIJNT KRABBENSCHEEER UIT DE KRIMPENERWAARD?

Afgelopen zomer bleek uit tellingen in de Krimpenerwaard een zeer sterke achteruitgang van de groene glazenmaker: maar liefst 90% vergeleken met 2016. Deze zeldzame en beschermde libel is gebonden aan sloten met krabbenscheer. Om nog onbekende redenen werd deze plant in de Krimpenerwaard in 2017 vroeg bruin. Dit jaar proberen we de oorzaken van deze zorgelijke ontwikkeling te achterhalen.

Keizersmantel.

DUINEN VOL VLINDERS

De keizersmantel was verdwenen uit Nederland, maar in 2015 keerde hij officieel terug. In de duingebieden werden dit jaar massaal keizersmantels gezien. Omdat we weten welke omstandigheden de vlinder nodig heeft om zijn levenscyclus te voltooien, kunnen we het leefgebied gericht beschermen. Zo zijn er in de Amsterdamse Waterleidingduinen flink wat Amerikaanse vogelkersen gekapt. Dankzij beginnend herstel van structuurrijke bossen met bosviooltjes kon de keizersmantel zich weer duurzaam vestigen in Nederland.

27 juli t/m 5 augustus 2018

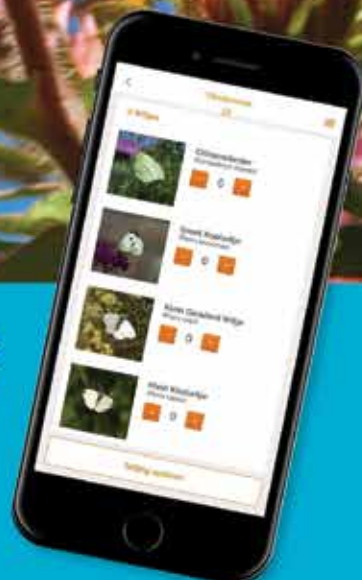
Tuinvlinder tel 10-daagse

Omdat de Tuinvlindertelling dit jaar haar 10-jarig bestaan viert is de telling verlengd van twee naar tien dagen. Dat betekent meer kans op goed weer en meer tijd om te tellen! Kijk op een of meer dagen naar jouw keuze een kwartier lang naar de vlinders in je tuin en geef door wat je ziet. Dit kan op www.vlindermee.nl of via de app.

Moeite met het herkennen van de vlinders in je tuin?
Download handige herkenningsskaarten op
www.vlinderstichting.nl.

Geef je waarnemingen direct
door via de Vlindermee-app!
Voor iOS en Android.
Download hem in de App
Store of de Play Store.

De boeken van Sepp

Een van de mooiste boekwerken die ooit in Nederland zijn verschenen, is geheel gewijd aan vlinders. Hoogste tijd dus om daar in dit tijdschrift aandacht aan te besteden. Vier(!) generaties van de familie Sepp werkten aan een serie boeken over de Nederlandse vlinders met als verkorte titel: *De Wonderen Gods in de minst-geachte Schepselen*.² De serie verscheen in losse katernen die later in banden werden ingebonden. Het eerste katern dateert van 1762, het laatste deel verscheen in 1928.

Tekst:
Kees Beart¹ en
Mirjam Lambermon

De ‘stamvader’ van de uitgeversfamilie Sepp is Christiaan Sepp. Hij werd in 1710 in de Duitse vestingstad Goslar gedoopt en reisde als jongeman naar Amsterdam om als graveur de kost te verdienen. Christiaan had een grote interesse voor insecten en in zijn vrije tijd trok hij eropuit om ze te bestuderen. Hij zocht eitjes of rupsen van vlinders, kweekte die op en maakte tekeningen van alle stadia. Hij beschreef zijn bevindingen, maakte kopergravures van de prenten en drukte op een huispers katernen die hij vanaf 1754 onder vrienden verspreidde. De katernen kregen veel waardering. Zijn zoon Jan Christiaan, die de interesse voor insecten met zijn vader deelde, begon een professionele uitgeverij om de uitgaven over vlinders onder een groter publiek te kunnen verspreiden. Dat was het begin van de succesvolle uitgeverij van de familie Sepp. Behalve over vlinders gaven zij ook prachtige boeken uit over de Nederlandse flora en over vogels. Volgens het ‘Voorbericht des Auteurs’ in het eerste boek over vlinders zouden ook “Torren, Sprinkhanen, Wespen, Vliegen en andere Insecten” behandeld worden, maar het is gebleven bij de Nederlandse dag- en nachtvlinders. De eerste dertig ‘verhandelingen’ in het eerste deel zijn voornamelijk het werk van Christiaan. Na diens dood in 1775 maakte Jan Christiaan de teksten en prenten. En na de dood van Jan Christiaan in 1811 zetten de derde (Jan) en vierde (Cornelis) generatie Sepp de serie voort. Observaties en tekeningen werden toen door enkele Nederlandse entomologen aangeleverd. Mogelijk is de serie nog niet beëindigd, want op een inlegvel in het tiende en tot nu toe laatste deel wordt aangekondigd dat er meer delen zullen volgen!

Zoeken, tekenen, kweken

Christiaan Sepp en zijn zoon Jan Christiaan trokken er samen vaak op uit. Tegenwoordig gaat men met de camera het veld in om foto’s te maken, maar voordat deze techniek beschikbaar was, moesten de beestjes nagetekend worden en was opkweken noodzakelijk. De tekeningen werden niet van opgezette, maar van levende dieren gemaakt, zoals blijkt uit het onderschrift dat bij sommige prenten staat: “ad viv. del. et sculpsit”: naar de natuur getekend en gegraveerd. Een verhandeling van een vlinder werd pas opgenomen als van de soort alle stadia van ei tot vlinder waren waargenomen en nagetekend, en de bijzonder-

heden over de leefwijze bekend waren. Van elke soort werd afgebeeld: het eitje (veelal met een vergroting ervan), de voedselplant, rups (vaak meerdere afbeeldingen van pas uitgekomen tot volwassen rups), pop en vlinder (meestal met geopende en gesloten vleugels). Soms staan verschillende kleurvarianties van de imago op de prent. Ook de sluipwesp die op de betreffende soort parasiteert, is op sommige prenten te zien. Dat is meer informatie dan in een hedendaagse vlindergids te vinden is! Nadat de katernen waren gedrukt, werd elk exemplaar zorgvuldig met de hand ingekleurd.

Als nog niet alle stadia waren waargenomen, werd een soort ‘in de wacht gezet’. Dat duurde soms vele jaren. Bij de beschrijving van de Paauw-oog (dag-pauwoog) bijvoorbeeld, schrijft Christiaan zelfs dat hij “over de twintig jaaren vergeefs had gezocht” naar de eitjes van deze soort.

Over distelvlinders en het maaibeheer van de gemeente Amsterdam

De vroegst gedateerde waarneming van Christiaan

Sepp dateert uit 1751 en betreft de distelvlinder. Christiaan geeft uiting aan zijn liefde voor vlinders, waarin hedendaagse vlinderliefhebbers, voor wie het maaien van bloemrijke bermen vaak een doorn in het oog is, zich zullen herkennen. Hij beklaagt zich erover dat de Distelvink-Vlinders in 1751 in Amsterdam in overvloed voorkwamen, maar hij en andere liefhebbers hadden ze daarna ruim tien jaar niet meer gezien. De oorzaak was gemakkelijk na te gaan: de wal van Amsterdam was in 1751 zeer sterk begroeid met distels en brandnetels. “Deze Lust-Boschadien der Insecten vervielen onder het indiscrete Gezag der wreede Seisse, die, onverschillig omtrent de Schoonheden, hier eene ysselijke Verwoesting aanrechede en alles met den Grond gelyk maakte. Honderden van fraaye Insecten werden daardoor vernield.”

De Groote Twee-Staart-Rups of de Groote Hermelyn-Vlinder (hermelijnvlinder)

Christiaan vond begin augustus 1755, toen hij met zijn zestienjarige zoon op de dijk buiten de “Haarlemmer-Poort” wandelde, verscheidene “Tweestaart-Rupsen”. Een van de rupsen had het hoofd naar hen toegekeerd en spoot plotseling een straal helder vocht: “... niet uit den Mond, maar dicht onder den-zelfen, ter plaatse in Fig. 6. [zie afbeelding hermelijnvlinder hierboven] met a aangewezen (...) regelrecht mynen Zoon in ’t eene Oog.” Dit veroorzaakte een heftige pijn. Na het oog schoongewreven te hebben verdween de pijn na een half uur. Verder had het geen “kwaade Uitwerking”. Gelukkig maar dat zowel het gezichtsvermogen als de vlinderliefde van zijn zoon Jan Christiaan, die net als zijn vader entomoloog,

tekenaar en graficus werd, hier niet onder geleden hebben!

De beschrijving van de Tweestaart (de naam die Johannes Goedaert in de zeventiende eeuw aan de rups had gegeven, zie Vlinders 4, 2015) bevat een nieuwe dimensie met betrekking tot het mysterie van de sluipwesp. Na de beschrijving hoe een zekere “Zoort van Wespen” (een sluipwesp) een eitje op de rug van de hermelijnvlinderrups legt, beschrijft Sepp dat je zo’n rups kunt redden, door met een “Koren Tange-tje” (een soort schaartje) ieder eitje aan stukken te knippen. Een Tweestaartrups waarop een sluipwesp een eitje gelegd heeft, kan dus nog gered worden en een vlinder worden!

Uit de prent en beschrijving van de hermelijnvlinder blijkt dat Christiaan Sepp nauwkeurig en met veel geduld observeerde. De verschillende onderdelen van de prent worden in de tekst met waarnemingen toegelicht, zoals de stinkende “pijlen” die de kleine rups afschiet bij verstoring (Fig. 4), de hortende gang van de rups door het ontbreken van naschuivers, en de verpopping, waarbij de rups zich in wilgenhout spint (Fig. 8), “t geen met zo veel Beleid, Overleg en Konst geschied, dat men zich daarover ten hoogsten moet verwonderen”.

De lezer wordt aangemoedigd om de tekst van Sepp over de grote hermelijnvlinder zelf te lezen, en zich te verwonderen over de vlinder én de waarnemer. Sommige delen zijn gedigitaliseerd. Een link naar deel I staat onder dit artikel.

Dit is het eerste deel van een serie artikelen over de uitgeverfamilie Sepp en hun vlinderboeken. Stuk voor stuk prachtige publicaties met een schat aan bijna vergeten vlinderwetenswaardigheden. In de volgende delen zullen meer vlinders uit de boeken beschreven worden.

Noten

- 1 De eerste auteur bezocht de Bibliotheek van de Nederlandse Entomologische Vereniging, het Teylers Museum en het Museum Boerhaave om originele stukken uit de nalatenschap van de familie Sepp te kunnen zien. Hij dankt respectievelijk Godard Tweehuyzen, Esther van Gelder en Tim Huisman voor hun gastvrije ontvangst.
- 2 De volledige titel luidt: Beschouwing der wonderen Gods in de minstgeachte schepzelen of Nederlandsche Insecten, naar hunne aanmerkelyke huishouding, verwonderlyke gedaanteverwisseling en andere wetenswaardige byzonderheden, naar ’t leven naauwkeurig getekent, in ’t koper gebracht en gekleurd.

Enkele bronnen:

Link naar deel I (grote hermelijnvlinder): archive.org/stream/beschouwingderwo01sepp/page/n187/mode/2up/www.kb.nl/themas/boekkunst-en-geillustreerde-boeken/private-press/private-press-in-nederland-voor-1800

Bont zandoogje: van bos naar buiten

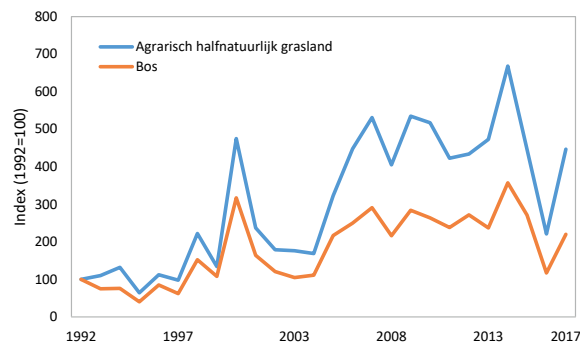
Nog niet eens zo heel lang geleden was het bont zandoogje een echte bosvlinder, die bovendien niet eens zo heel wijdverbreid was. Binnen dertig jaar heeft deze soort zich zo sterk verspreid dat hij tegenwoordig in het hele land gevonden kan worden, ook buiten het bos. Hoe is dat zo gekomen?

In de jaren tachtig van de vorige eeuw was het bont zandoogje alleen in Midden- en Oost-Brabant op redelijk wat plekken te vinden. Daarbuiten kwam hij alleen regionaal voor, zoals in Walcheren en West-Zeeuws-Vlaanderen, het Gooi, delen van Overijssel, het grensgebied van Friesland en Drenthe en Terschelling (figuur 1). Bovendien was hij hier beperkt tot bossen, houtwallen, heggen en dergelijke. Soms werd hij ook wel op graslanden gezien, maar altijd in de buurt van bos. Hoe anders is dat nu. Een kaartje maken heeft geen zin: het bont zandoogje is de laatste jaren in elk atlasblok waargenomen, van Vaals tot Schiermonnikoog. De aantallen liggen in de open polders van Noord-Holland of Friesland wel duidelijk lager, maar een paar bomen rond een boerderij kunnen genoeg zijn voor wat vlindertjes. De vlinder is dus ook een stuk minder een kennig geworden, want om die plekken te bereiken, moet hij soms flinke stukken open land zijn overgestoken.

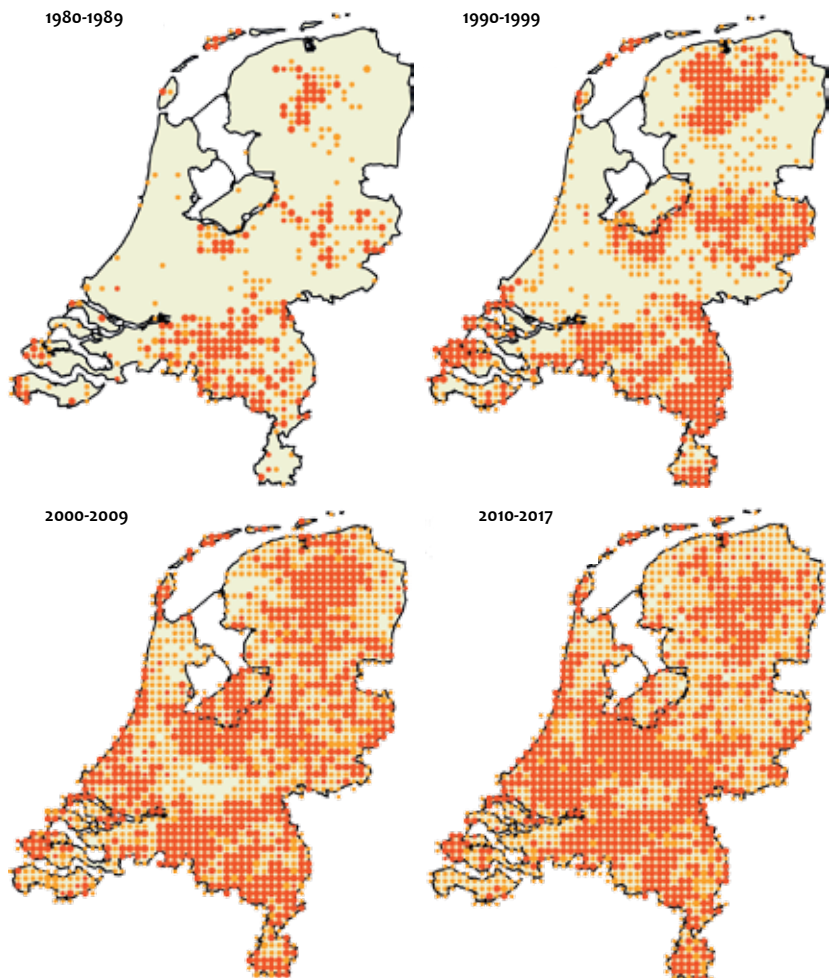
Heel Nederland

Binnen het meetnet vlinders gaat het bont zandoogje overtuigend vooruit. Dat is zowel zo in bos als in open gebieden (hier weergegeven met de index voor agrarisch gebied en halfnatuurlijk grasland samen). Vooral vanaf 2003 gaat de toename in de open gebieden duidelijk harder dan in de bossen: de bont zandoogjes gaan steeds meer de open gebieden in. Daar ligt nog de mogelijkheid om nieuwe gebieden te koloniseren. Inmiddels is dat proces bijna voltooid: het bont zandoogje komt zo goed als overal voor.

Nu heel Nederland bevolkt is, kan de populatie van het bont zandoogje niet meer groeien door het koloniseren van nieuw leefgebied. De laatste jaren is de stand min of meer stabiel. Met uitzondering van 2016. Wat precies de dip veroorzaakte is onduidelijk, maar in 2017 was er een licht herstel.

Trend van het bont zandoogje 1992-2017.

Figuur 1: Het bont zandoogje heeft zich sinds 1980 verspreid over heel Nederland.

Onderzoek

Juist aan het bont zandoogje is veel onderzoek gedaan, vooral onder leiding van Hans Van Dyck. Zo weten we dat de vlinders die naar het boerenland zijn getrokken anders zijn dan die uit het bos: ze zijn flexibeler, doordat ze beter tegen hoge temperaturen kunnen en efficiënter nieuwe plekken weten te vinden. Het bont zandoogje laat zich niet meer zo makkelijk in een hokje duwen ('bosvlinder' of 'bosrandvlinder'). Ook in de stad is het bont zandoogje nu volop te vinden in tuinen en parken. De toekomst ziet er voor het bont zandoogje dan ook rooskleurig uit.

Tekst:

Chris van Swaay

De Vlinderstichting

& Martin Poot

CBS

Slordig maaibeheer: reddt bermvlinders

Een bermvinder is een vlinder die van wegkanten houdt. De bekendste soorten zijn het bruin zandoogje (*Maniola jurtina*) en het zwartsprietdikkopje (*Thymelicus lineola*), de opvallendste is het icarusblauwtje (*Polyommatus icarus*). Maar er zijn veel meer (grasland)vlinders die bermen gebruiken als leefgebied.

Tekst:
Frits Bink

De oppervlakte aan wegbermen bedraagt zeker 52.000 ha en dit komt overeen met 1,24% van het Nederlandse landoppervlak (Sýkora et al., 1993). Al 30 jaar geleden vroeg professor Zonderwijk aandacht voor een bermbeheer ten gunste van de flora en fauna. Maar het realiseren blijkt niet eenvoudig. De organisatie en kostenbeheersing van het maaibeheer en de verwerking van het maaisel vormen belemmeringen voor een optimaal bermbeheer voor planten en dieren. Tegenwoordig is er weer meer aandacht voor en lijken gemeenten, waterschappen en andere bermbeheerders meer genegen om rekening te houden met biodiversiteit.

Bijzondere plekken

Wegbermen zijn bijzondere plekken in het landschap die volgens lintvormige patronen geordend zijn, op uiteenlopende grondsoorten gesitueerd kunnen zijn en waar een maaibeheer wordt uitgevoerd. Vlinders oriënteren zich op grenssituaties in het landschap en benutten regelmatig grazige lintvormige vegetaties, bermen dus. Je moet daarbij in dimensies denken: over weglengten van een kilometer, aan plaatselijk situaties over honderd meter en over details waar de vlinders op reageren in tientallen meters. Iedere bermvinder gebruikt wel weer andere bijzonderheden van de berm, hier wat voorbeelden.

Bruin zandoogje

De rupsen van het bruin zandoogje en het zwartsprietdikkopje eten gras en meestal doet het er niet toe van welke soort dit is. Maar de verschillen beginnen bij het afzetten van de eitjes. Het bruin zandoogje kan heel oud worden, meer dan zes weken, en dus uiteindelijk grote afstanden afleggen. In de periode van het afzetten van de eitjes wordt een soort risicospreiding toegepast. Er worden wat eitjes gelegd in ruige vegetatie en wat in heel korte, soms zelfs op strootjes op de kale grond. Een vrouwtje van het bruin zandoogje dat op zwerftocht een voetbalveld passeert, zal soms zelfs ook enkele eitjes afzetten midden op het veld. Zo van: “je kunt nooit weten hoe het hier de rupsjes zal vergaan.”

Zwartsprietdikkopje

Het zwartsprietdikkopje doet het heel anders, dat zet in juli en begin augustus de eitjes in groepjes af in de bladschede van hoge grassen zoals beemdgras en kweekgras. Daar overwinteren de eitjes en in het vroege voorjaar komen ze uit. De rupsjes komen op de grond terecht waar ze een jonge, frisse grasspruit opzoeken. Als een berm na half augustus in zijn geheel gemaaid wordt en het hooi afgevoerd, is het duidelijk dat alle eitjes dan verdwijnen en het zwartsprietdikkopje zich daar dus niet voortplant. Tenzij er slordig afgevoerd wordt en een deel van het hooi achterblijft of natuurlijk als er gefaseerd gemaaid wordt, waarbij bij elke maaibeurt delen blijven staan.

Icarusblauwtje

Het icarusblauwtje leeft op verschillende vlinderbloemige planten, maar rolklaver (*Lotus* sp.) is favoriet. Rolklaver groeit vaak aan de buitenkant van de berm tegen de wegkant aan, de zone waar het vaakst gemaaid wordt. Dat is voor het icarusblauwtje geen probleem, want hij kan prima omgaan met een maaibeheer. Als de bovenste helft van de plant er afgehaaid wordt, rollen de rupsjes eraf en vinden ze het restant van de oude plant waar ze verder op kunnen groeien. Icarusblauwtjes zoeken vaak elkaar op. Een plek met hoog gras kan dienen als slaapplek, maar de mannetjes verkiezen overdag bij voorkeur een eigen stek waar ze kunnen pronken. Ze zijn tenslotte niet voor niets helblauw en het zijn de vrouwtjes die de mannetjes uitzoeken. Dat werkt allemaal goed als er in de begroeiing van de berm variatie zit.

Bermpassanten

In een wegberm vind je ook soorten die op plekken afkomen waar tijdelijk nectar- of waardplanten groeien. In een berm kan van alles gebeuren: er kan een nieuwe leiding gegraven worden, het maaien kan een jaar vergeten worden, er kan een ongeluk gebeurd zijn; allemaal situaties waarbij een schoksgewijze verandering optreedt. Dat vertaalt zich in variatie in de grazige begroeiing van de wegberm. En dat kan korte tijd heel gunstig uitpakken voor rondzwervende vlin-

ng voor

ders. Soms houdt een bermbeheerder daar ook rekening mee door een bermdeel tijdelijk te ontzien als er zich een bijzondere ontwikkeling heeft voorgedaan. Maar daar moet hij dan wel op gewezen worden. Een schone taak voor particulieren.

Als je een verhaal over bermvlinders moet overbrengen aan een beheerder of een uitvoerder van het maaibeheer, kun je het beste de volgende vragen beantwoorden: “Wat zoekt de vlinder en hoe overleeft de rups?” Dan heb je een uitstekend handvat om de bijzonderheden van afzonderlijke soorten duidelijk te maken.

Literatuur:

K.V. Sýkora, L.J. de Nijs, T.A.H.M. Pelsma, 1993. Plantengemeenschappen van Nederlandse wegbermen. Stichting Uitgeverij KNNV, Utrecht.

Mijn berm bloeit!

Voor planten en vlinders vormen bermen een belangrijk leefgebied. Maar de laatste jaren krijgen we veel verontrustende signalen over de snelle achteruitgang van karakteristieke planten. Want ondanks goede bedoelingen gaat er nog veel mis met het bermbeheer bij gemeenten, provincies en waterschappen. De Vlinderstichting en FLORON zijn daarom vorig jaar gestart met de campagne ‘Mijn berm bloeit!’, waarin we aandacht vragen voor de achteruitgang van de bloemen in onze bermen en de boerenlandvlinders die hiervan afhankelijk zijn. U kunt daarbij helpen door een of meer bermtrajecten te inventariseren. Kijk op www.vlinderstichting.nl/mijnbermbloeit hoe het werkt.

Bruin zandoogje.

Chris van Swaay

Zwartsprietdikkopje.

Nicole Gadenier

Icarusblauwtje.

Kaas Velling

Expeditie naar het spiegeldikkopje

Op pad in de Peel.

Spiegeldikkopje gefotografeerd in De Groote Peel.

Hoe een bedreigd vlindertje een filosoof en een kunstenaar samenbrengt. En zelfs in staat is om mensen op de been te brengen die hun interesse in de natuur vergeten waren of nooit ontdekt hadden.

Kunstenaar Sabine Bolk organiseerde in 2013 een expositie van haar werk als vlindermonitor. Ze toonde één jaar monitoren in het Liniepark in Breda aan de hand van foto's, een schilderij en een kort vlindercollege. Filosoof Pieter Vastbinder werd als bezoeker meteen door Sabine gewezen op een afbeelding van het spiegeldikkopje. Want Pieter doet allerlei projecten rondom het realiseren van zijn droomplan om een 'Spiegelhol' te bouwen: een ruimte waarin je helemaal omringd bent door een spiegel en tot de ultieme zelfreflectie kunt komen. Het feit dat er ook een 'spiegelvlinder' was, vonden ze beiden erg interessant en het idee ontstond om hem te gaan zoeken.

Zoeken

Tijdens het zoeken naar informatie over het spiegeldikkopje stuitte Pieter en Sabine op tal van berichten over vertrapte leefgebieden door fotografen en andere vlinderliefhebbers. Daarom werden locaties geheimgehouden en was het erg moeilijk om achter een exacte vindplaats te komen. Uiteindelijk kwamen ze bij De Groote Peel terecht. Het lukte hen daar om een selfie te maken met een spiegeldikkopje.

Nu ze een exacte vindplaats hadden ontdekt, konden mogelijk geïnteresseerden mee op expeditie. Het 'Tien voor 12!-project' van de Vlinderstichting wees hen de juiste richting hoe hiermee om te gaan. "Gedurende ons onderzoek mogen wij geen bedreiging toevoegen. Een behoed- en daardoor behoudzame instelling en bewondering voor deze overlever is dus gepast." Onderweg van Breda naar Ospeldijk, in de trein en bus, gaven Pieter en Sabine een college over de vraag waarom dat vlindertje spiegeldikkopje heet en hoe het leeft.

En vinden

Een belangrijk onderdeel van de expeditie was om te benadrukken hoe zeldzaam het spiegeldikkopje is en hoe het met vlinders in het algemeen gaat. Het was van belang om goed over te dragen dat vlinders dienen als indicatiesoort en daarmee tonen hoe het gesteld is met de natuur. Om het Tien voor 12!-project van De Vlinderstichting te ondersteunen werd er niet alleen een financiële donatie gevraagd, maar ook moesten de deelnemers het alarm op hun telefoon op 10 voor 12 zetten. Lopend naar het gebied gingen de alarmen af en werd de spanning van de zoektocht extra benadrukt. Zouden ze hem vinden en zijn andere mensen zich wel bewust van dit unieke vlindertje in het gebied?

Naam

De Nederlandse naam spiegeldikkopje verwijst naar de familie dikkopjes. Deze zijn vaak wat forser van lichaamsbouw, en de 'spiegel' verwijst naar de ovale vlekken op de ondervleugel. De wetenschappelijke naam is *Heteropterus morpheus*; de familienaam van de dikkopjes is Hesperidae. In de Griekse mythologie zijn Hesperiden nimfen die als taak hebben in het land Hesperia de Boom met de Gouden Appels te bewaken. Deze appels schenken de eter onsterfelijkheid. Het tweede gedeelte van de naam is Morpheus; hij is een broer van de Hesperiden. De naamgeving blijft dus binnen de familie. Deze god zorgt voor uw dromen. Het spreekwoord is niet voor niks dat als je lekker slaapt je in Morpheus' armen ligt. Morpheus is degene die μορφή/vorm geeft en waarvan het woord morfologie/vormenleer is afgeleid. De vlinder is het beeld van de gedaanteverandering, de metamorfose, de verandering van vorm, omdat hij eens ei, rups en pop is geweest. Het spiegeldikkopje behoort tot de onderfamilie van de Heteroptinae, dat wil zeggen andersgevleugelden. Vandaar hun huppelende vlucht en de tegelijk dicht- en opgevouwen vleugels in rust.

De tweede zoektocht was in juli 2015. Waar ze in 2014 enkele exemplaren van het spiegeldikkopje zagen, werden ze ditmaal verrast door tientallen. Zou de Tien voor 12!-actie haar werk al doen? In 2016 waren het er honderden en in 2017 zowaar nog meer.

Tekst:
Sabine Bolk en
Pieter Vastbinder

Het was mooi om te zien dat, vanaf het moment dat de expedities van start gingen, alle geïnteresseerden meteen gefocust waren op het vinden van de vlinder en deze vaak ook als eerste vonden. Het gebied werd betreden via de wandelpaden met de blik op de berm gericht. De blijdschap over de eerste vondst zette iedereen op scherp om er meer te vinden. Op het terras van het bezoekerscentrum werd geproost op de vondsten en nagepraat over het zien van zo'n zeldzame soort.

Het naeffect van de expedities was dat de deelnemers een nieuwe interesse, misschien zelfs vlinders in de buik, kregen voor natuur. Maar ook dat ze niet meer een berm kunnen passeren zonder te kijken of er misschien wel een vlinder in zit. Sabine Bolk en Pieter Vastbinder blijven zelf het spiegeldikkopje jaarlijks bezoeken totdat deze kleine vlinder uit de gevarenzone is. Meewandelen mag!

Meer lezen

Het boekje Spiegeldikkopje met teksten van Pieter Vastbinder en foto's van Sabine Bolk en Koen de Wit is te bestellen bij Sabine (sabine@sabinebolk.nl) voor 15 euro exclusief verzendkosten.

Elke editie van *Vlinders* vertellen onze projectleiders u wat zij over vlinders en libellen gelezen (en geschreven) hebben in wetenschappelijke literatuur.

Tekst:
Chris van Swaay
De Vlinderstichting

Wilde zwijnen helpen de aardbeivlinder

Wilde zwijnen kunnen een grasland of gazon flink ondersteboven zetten, daar kan menig boer en tuinbezitter op de Veluwe over meespreken. Maar in natuurgebieden helpt het gewroet van wilde zwijnen juist om vergrassing tegen te gaan, en lokaal nieuwe pionierstadia te creëren met een gunstig microklimaat. Bovendien kunnen kruiden hier juist kiemen. Op De Hoge Veluwe heeft de aardbeivlinder een voorkeur voor een lagere en meer open vegetatie, met overdag een hogere temperatuur dan kalere plekken. Juist wilde zwijnen blijken een belangrijke rol te spelen in het verlagen van de vergrassing door hun gewroet, en daarbij tevens de hoeveelheid waardplanten te vergroten. Daarmee hebben de wilde zwijnen een belangrijke toegevoegde waarde in het behoud en herstel van de aardbeivlinder op de Veluwe.

De Schaetzen, F.; Langevelde, F. van & WallisDeVries, M.F. (2018): *The influence of wild boar (Sus scrofa) on microhabitat quality for the endangered butterfly Pyrgus malvae in the Netherlands. Journal of Insect Conservation* doi 10.1007/s10841-017-0037-5

Joost Uittenhogaard

Aardbeivlinder.

Gefaseerd maaibeheer.

Gefaseerd maaien is belangrijk

Dat gefaseerd maaien in ruimte en tijd belangrijk is voor vlinders, weten de meeste vlinderaars inmiddels wel. Maar daarbuiten blijft herhaling van de boodschap nodig. Dit artikel gaat eigenlijk niet over vlinders, maar over 120 andere insectenfamilies. Onge-maaide delen van graslanden bieden allerlei plantenstructuren die insecten gebruiken om te overwinteren (bloemhoofdjes, stengels, bladeren), en die afwezig zijn op de gemaaide delen. Deze hogere structurele diversiteit leidt ook tot een hogere soortendiversiteit en hogere aantallen in het voorjaar. Daarmee onderstreept dit onderzoek het belang van ongemaaide delen, die het best gerealiseerd kunnen worden in een mozaïek. Wat wij gefaseerd maaien noemen dus. En eigenlijk is sinusbeheer nog veel beter, maar dat hebben ze hier niet onderzocht.

Unterweger, P.A.; Klammer, J.; Unger, M. & Betz, O. (2018): *Insect hibernation on urban green land: a winter-adapted mowing regime as a management tool for insect conservation. BioRisk* 13, 1-29

De donkere kant van licht

Een lang en vrij toegankelijk, maar wel Engels artikel in het toptijdschrift *Nature* over het effect van licht op onze natuur. Daarbij is veel gebruikgemaakt van Nederlands en Duits onderzoek. De nachten worden steeds minder donker, doordat er steeds meer kunstlicht is. Zeker in Nederland zijn er maar weinig plekken waar het nog echt donker wordt. Pas de laatste jaren wordt het duidelijk wat de invloed van dit licht op de natuur is. Met name dieren die 's nachts actief zijn, kunnen sterk beïnvloed worden door dit licht. Nachtvlinders zijn hier een klassiek voorbeeld van. Ze worden aangetrokken door licht en we weten ook dat hun biologische klok verstoord wordt, ze minder eten en minder paren als het niet donker is.

Aisling Irwin: *The dark side of light: how artificial lighting is harming the natural world. The world is lit at night like never before, and ecologists are assessing the damage.* www.nature.com/articles/d41586-018-00665-7

Nieuws

Vlinderstand 2018 in teken van achteruitgang van insecten

Tijdens de Landelijke Dag werden de eerste exemplaren van de Vlinderstand 2018 uitgedeeld. Dit keer is er speciale aandacht voor de zorgwekkende achteruitgang van de insecten, zoals geconstateerd in een Nijmeegs/Duitse studie. Dat roept de vraag op hoe het dan met onze 'eigen insecten' gaat: de dagvlinders, libellen en nachtvlinders. Natuurlijk wordt ingegaan op mogelijke oorzaken van de achteruitgang. Die zijn onder andere te vinden in het gebruik van gifstoffen in de landbouw. Tot slot laten we zien wat wij er concreet aan doen. En dat is veel: bermenprojecten, idylles, een k(l)eurmerk, bijenstrategie, infranatuur en een pleidooi voor natuurinclusieve landbouw. Tot slot laten we met het project Blues in the Marshes zien dat het ook gewoon goed kan gaan! U kunt de Vlinderstand lezen op onze website, of tegen verzendkosten een papieren exemplaar bestellen in onze webwinkel (in de rubriek Boeken over vlinders).

Giften

Van Vermilion Energy Netherlands BV in Harlingen ontvingen wij een mooie gift van € 1.000. De Pelgrimshoeve in Zoetermeer bedenkt ons met enige regelmaat met een gift, dit keer € 250. Hartelijk dank!

Fiscus

Wist u dat u (middel)grote bedragen fiscaal voordelig kunt schenken? Dat kan door vijf jaar lang een vast bedrag aan De Vlinderstichting te schenken. U kunt uw gift dan aftrekken voor de inkomstenbelasting. Wilt u een periodieke schenking doen, dan kunt u een machtigingsformulier downloaden op www.vlinderstichting.nl/help-mee/schenken/schenken-met-belastingvoordeel. Ook eenmalige giften kunt u aftrekken voor de belasting, mits u aan het minimale drempelbedrag komt van 1% van uw belastbaar inkomen.

Nalaten

U kunt De Vlinderstichting ook steunen door ons te benoemen als erfgenaam of door een legaat. Dat moet wel via de notaris worden vastgelegd. Ook over erfstellingen en legaten hoeft De Vlinderstichting geen belasting te betalen. Een prettig idee! Voor meer informatie kunt u bellen of mailen met Liesbeth van Agt, 0317-46 73 46 of liesbeth.vanagt@vlinderstichting.nl.

ANBI

De Vlinderstichting is erkend als ANBI (Algemeen Nut Beogende Instelling), dus wij hoeven over de ontvangen giften geen belasting af te dragen.

Extra gift

Zoals elk jaar in mei vragen wij u om een extra gift. Dit keer voor het stimuleren van het nachtvlindermeetnet. Doet u mee? Alvast onze hartelijke dank!

Lezingen

Medewerkers van De Vlinderstichting verzorgen regelmatig lezingen. Tijdens de lezing ziet u prachtige foto's, korte filmpjes en natuurlijk de verhalen die erbij horen. Bijzondere dingen zoals het vervellen en ontpoppen bij vlinders, en het uitsluipen van libellen worden mooi zichtbaar. Kortom: u krijgt allerlei aspecten van het vlinder- en libellenleven te zien. Het wordt een avond natuur

beleven waardoor u voortaan een ander gevoel hebt bij deze fantastische dieren!

De inhoud van de lezingen wordt in overleg vastgesteld. Denk bijvoorbeeld aan:

- Vlinders in de tuin;
- Vlinders en libellen in de regio;
- Vlinders en klimaatverandering;
- Libellen in de tuin;

- Libellen en klimaatverandering;
- Filmavond met Annette van Berkel over vlinders en/of libellen.

Kijk voor meer informatie en om te boeken op onze website www.vlinderstichting.nl of neem contact op met onze administratie. Ook de geplande lezingen zijn te vinden op de website.

Nieuws

Kars Veling uit redactie van Vlinders

Dit is het laatste nummer van Vlinders waar Kars Veling als lid van de redactie aan heeft meegewerkt. Niet schrikken: hij blijft gewoon bij De Vlinderstichting werken. Kars kwam in het Vlinderjaar (1989) in de redactie; na bijna dertig jaar als zeer gewaardeerd redactielid vond hij het welletjes. Uiteraard weet de redactie hem nog wel te vinden als er weer een artikel nodig is, want Kars is van alle markten thuis. Hij heeft de laatste jaren vooral vaak geschreven over de campagne Tien voor 12! en het Idylle-project. Eeuwig reserveartikel op de onderwerpenlijst was er eentje over brandnetelvlinders. Wie weet gaat hij dat nu wel een keer schrijven!

In memoriam Jan de Gooijer

In januari is op 91-jarige leeftijd Jan de Gooijer overleden. Een echte natuurliefhebber, die tot op hoge leeftijd met zijn vorig jaar overleden echtgenote Riet de Landelijke Dag bezocht. Jan was jarenlang – bijna vanaf het eerste nummer – een deskundig en gewaardeerd lid van de redactie van Vlinders en was zeer betrokken bij De Vlinderstichting. Ook na zijn vertrek uit de redactie belde hij regelmatig op en hij liet zelfs eens spontaan een grote taart bezorgen voor de medewerkers. Wij wensen zijn dochter (ook donateur!) en verdere familie veel sterkte.

In memoriam Nico Elfferich

Na een lang en actief leven is in februari Nico Elfferich overleden, slechts drie maanden na zijn vrouw Erica. Als hij twaalf jaar oud is vangt hij zijn eerste vlinder en in 1941, 14 jaar oud, begint hij een

vlinderdagboek. Nico kweekt alles wat hij maar te pakken kan krijgen, dagvlinders en nachtvlinders. Ieder eitje, ieder rupsje en ieder popje wordt uitvoerig geobserveerd en alles wordt nauwkeurig opgeschreven. Vanaf ongeveer 1950 wordt alles met foto's gedocumenteerd. En evenals hij alles kweekt, fotografeert hij ook alles: eitjes, rupsen in alle stadia, poppen, vlinders, maar ook de voedselplanten, pootjes, haartjes, parasieten en mieren. Alle kennis wordt gedeeld: in 1953 verschijnt zijn eerste publicatie over het landkaartje in de Entomologische Berichten. In totaal verschijnen 37 publicaties in verschillende tijdschriften, waaronder later ook veel in Vlinders. Het beroemde gele boekje *De Nederlandse Lycaenidae*, uitgegeven door de KNNV in 1966, werd veel gebruikt en wekte bij menigeen de interesse in de levenswijze van blauwtjes. Nico bleek een enorm talent te hebben om mierenblauwtjes te kweken en was lang de enige die dat kon. Hij heeft het boeiende verhaal van de mieren en de rupsen tot zijn levenswerk gemaakt. Als amateur verrichtte hij op wetenschappelijk verantwoorde manier onderzoek en hij heeft de resultaten daarvan onder de aandacht van een groot publiek weten te brengen. Beroemd is de film over de levenscyclus van het gentiaanblauwtje die Nico met veel geduldig friemelwerk had gemaakt en die bij de vlinderconferentie in 1989 in Wageningen werd vertoond. Tot op hoge leeftijd bleef hij nauw betrokken bij de bescherming van met name de mierenblauwtjes. Mede door zijn activiteiten kunnen deze bijzondere vlinders zowel in Nederland als in de rest van Europa, beter beschermd worden. Op de Landelijke Vlinderdag op 14 februari 2009 heeft Nico hiervoor de Gouden

Vlinder ontvangen.

De vlindercollectie van Nico is nu in het Natuurhistorisch Museum Rotterdam. Zijn vlinderdagboeken heeft hij aan de bibliotheek van De Vlinderstichting geschonken.

Projectsubsidies Prins Bernhard Cultuurfonds

Het Prins Bernhard Cultuurfonds is een van de weinige overgebleven fondsen waar wij nog kunnen aankloppen voor subsidie. Gelukkig heeft het fonds onlangs weer voor twee projecten subsidie toegekend: voor het ontwikkelen van het Kleurkeur (zie ook de rubriek Opmerkelijk) en het uitbreiden van onze tuinvlindertelling tot een tiendaags evenement.

Hotspots in de duinen

In 2019 verschijnt een nieuw boek over de Nederlandse duinen. Het neemt je mee op reis langs de kust, van het Zwin in het zuiden tot Rottumeroog. In totaal worden in het boek meer dan 20 gebieden in detail beschreven: Zeeuwse, Hollandse, Friese en Groningse duinen. Het unieke en steeds andere karakter van elk duingebied wordt belicht. De lezer leert een top 100 aan duinbloemen en bijzondere fauna kennen.

Help deze zomer mee met plantenwandelingen, de hotspots

Bij het boek en op het web komen een 50-tal 'hotspots'. Dit

zijn bijzondere, vrij toegankelijke terreinen met een rijkdom aan duinplanten. Wie zelf graag op pad gaat om de duinen te ontdekken, kan kiezen uit deze dit jaar te ontwikkelen wandelroutes door de meest bijzondere duingebieden ('hotspots' genoemd). Wie de hotspots bezoekt krijgt zo een uitstekende indruk van de variatie in het duin: jong en oud, droog en nat, kalkrijk en kalkarm, met en zonder begrazing, zoet en zout, et cetera. Bij elkaar een korte cursus plantenkennis met doe-het-zelf-ecologie.

Hotspots die al klaar zijn kan je zien op: duinenenmensen.nl/hotspots-bloeiende-duinen-overzichtskaart/. Zoals het kaartje laat zien zijn er nog 'witte vlekken' in de kaart zoals in Zeeland en op waddeneilanden. Deze routes komen zomer 2018 geleidelijk ook online.

Danny Zuurbier en Rolf Roos die de routes ontwikkelen willen heel graag dat lezers de routes die nu in ontwikkeling zijn uitproberen, checken en van commentaar voorzien. Dat kan allemaal online, want onder elke wandeling staat een commentaarvenster.

Meedoen? Aanmelden hoeft niet. Plaats reactie online onder wandeling of twitter: [@bloeiendeduinen](https://twitter.com/bloeiendeduinen). Aanvullende foto's kun je mailen naar info@duinenenmensen.nl.

Wie alvast met korting wil voorintekenen (€ 25,- i.p.v. € 34,50) kan online terecht op www.bloeiendeduinen.nl.

Uitgave m.m.v. Duinbehoud, Cultuurfonds, FLORON, De Vlinderstichting, e.v.a. Realisatie door Uitgeverij Natuurmedia.

Winkel

Bestellen

De prijzen zijn inclusief verzendkosten. Onderstaande artikelen kunt u bestellen via onze webwinkel op www.vlinderstichting.nl. Hebt u geen internet, maak het bedrag dan over op IBAN NL70 INGB 0005 1344 25 onder vermelding van het bestelnummer en uw naam+adres.

NB: Bestelt u uit het buitenland? Dan zijn daar extra kosten aan verbonden. Neem dan voor u bestelt contact op via 0317-46 73 46 of info@vlinderstichting.nl.

Boeken

Dagvlinders en Nachtvinders in beeld

Leuke introductieboekjes voor wie nog niets van deze groepen weet. Met veel soorten op de uitklapkaart.

Prijs per stuk nu € 7,45

Dagvlinders in beeld: bestelnr. 0028

Nachtvinders in beeld: bestelnr. 0022

De twee boekjes samen voor € 10,-.

Het veen, de vlinder en de openbaring

Honderd jaar geleden werd de uitgestorven gewaande grote vuurvlinder herontdekt. Caspar Janssen schreef een spannende reconstructie van de ontdekking en van wat er volgde.

Prijs € 12,50; bestelnr. 0089

Vlinders & libellen verrassend vlakbij

Vlinders en libellen versieren de natuur en je tuin. Hoe herken je ze, waar houden ze van en wat kun jij voor ze doen? En wanneer vliegen ze eigenlijk? In deze gids vind je verrassende tips om deze prachtige insecten te ontdekken en beleven.

Met deze gids word je fan van vlinders en libellen!

Prijs € 14,95; bestelnr. 0096

In de serie 'Verrassend vlakbij' verschenen ook: tuindieren, vogels, zoogdieren, bijen en hommels.

Tuinieren voor vlinders

Tuinieren voor vlinders

De Vlinderstichting heeft samen met tv-tuinman Lodewijk Hoekstra dit boekje gemaakt. Vol wetenswaardigheden over vlinders. Wat hebben ze nodig, welke soorten ziet u in de tuin? Met praktische tips voor het inrichten van uw tuin voor vlinders.

Prijs € 4,95; bestelnr. 0098

Verrekijkers

Pentax Papilio II

Bij het kijken naar vlinders en libellen is het reuzehandig om een verrekijkertje bij de hand te hebben. Deze kijkers kunt u scherpstellen tot 50 cm.

6,5 x 21

Prijs € 179,-; bestelnr. 0488

Donateurs € 159,-; bestelnr. 0489

8,5 x 21

Prijs € 199,-; bestelnr. 0491

Donateurs € 179,-; bestelnr. 0493

Planten

Natuurlijk willen we allemaal een vlinder- en libel-vriendelijke tuin. Een aantal van de beste vlinderplanten is te koop bij onze partner Vivara via onze website www.vlinderstichting.nl. **U steunt met uw aankoop De Vlinderstichting!**

Gidsen

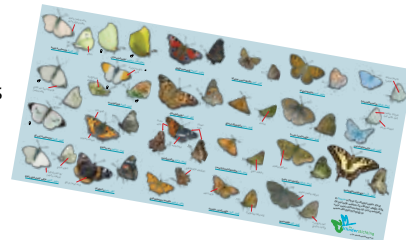
Veldgids Dagvlinders

Met deze gids kan iedere liefhebber alle 150 soorten vlinders van Noordwest-Europa snel en betrouwbaar herkennen.

Prijs € 39,45; bestelnr. 0023

Donateurs € 35,95; bestelnr. 0018

Educatief materiaal

Nachtvinders

Nachtvinders is het rijkgeïllustreerde standaardwerk van Paul Waring en Martin Townsend met meer dan 900 soorten macronachtvinders die in Nederland en België voorkomen.

Prijs € 44,49; bestelnr. 0084

Donateurs € 41,-; bestelnr. 0083

Zakgids Dagvlinders

Handzame gids om dagvlinders in Nederland en Vlaanderen te leren kennen.

Prijs € 19,49; bestelnr. 0095

Donateurs € 14,99; bestelnr. 0094

Fotogids Larven van Libellen

Een complete fotogids voor de herkenning van libellenlarven.

Prijs € 52,45; bestelnr. 0075

Donateurs € 47,65; bestelnr. 0076

Fotogids Larvenhuidjes van Libellen

Veldgids waarmee je libellenlarvenhuidjes op naam kunt brengen.

Prijs € 49,95; bestelnr. 0070

Donateurs € 44,95; bestelnr. 0071

Dagvlinders Veldgids voor Europa en Noordwest-Afrika

Hét standaardwerk over vlinders van Tom Tolman met tekeningen van Richard Lewington. Deze gids werd in 2010 voor het eerst vertaald en is nu in zijn geheel geactualiseerd door Albert Vliegthart.

Prijs € 35,-; bestelnr. 0024

Vlinderherkenningskaart

Deze kaart toont in één oogopslag de meest algemene vlinders van Nederland.

Prijs € 2,25. Bij afname van minimaal 20 stuks € 1,- per stuk; bestelnr. 0006

Spreekbeurtpakket

Met een boekje over en plaatjes van vlinders. Bevat tevens de poster met foto's van alle dagvlinders en de vlinderherkenningskaart.

Prijs € 4,50; bestelnr. 0301

Kleurige posters

Posters met de meest voorkomende soorten dagvlinders, libellen en ook rupsen.

Prijs eerste poster € 1,75 en elke volgende poster € 0,50. U kunt combinaties maken van deze drie posters. Rekenvoorbeeld: 1 x rupsen en 2 x libellen = 1 x € 1,75 plus 2 x € 0,50 = € 2,75.

Dagvlinders: bestelnr. 0211

Rupsen: bestelnr. 0212

Nachtvinders: bestelnr. 0213

Libellen: bestelnr. 0217

Dvd Wij vlinders eisen!

Educatieve dvd. Geschikt voor kinderen vanaf 6 jaar.

Prijs € 10,-; bestelnr. 0604

Opmerkelijk

Tekst: Albert Vliegenthart De Vlinderstichting

Rudi Goossens

Karel Rijsdijk

Bijzondere overwintelaar

Op 20 maart werd een grote vos waargenomen in het Botlekgebied. Een bijzondere waarneming aangezien er maar weinig overwinterende grote vossen worden gemeld. De vlinders gaan vaak in juli al meteen in overwintering en dan is zo'n gaaf exemplaar in het voorjaar bijzonder fraai.

Vlaamse ontdekker

Een nieuwe soort ontdekken voor Nederland is heel bijzonder. Onze zuiderbuur Rudi Goossens doet in ieder geval goed zijn best, hij heeft afgelopen winterperiode al twee nieuwe soorten wespvlinders voor Nederland ontdekt. De spulders wespvlinder in oktober 2017 en recent een rups van de zwartkopwespvlinder. Wie gaat de strijd aan om nu in België een nieuwe vlindersoort te gaan ontdekken?

Anthonie Stip

Antoine van der Heijden

Meer larven

Ondanks de aanhoudende kou werden al opvallend veel soorten libellen (houtpantserjuffer (foto), blauwe glazenmaker, viervlek, weidebeekjuffer en andere) gemeld eind maart 2018. Echter blijven dit vooral larven te zijn. Sinds de uitgave van de larvengids komen er steeds meer waarnemingen van larven binnen. Hier zijn we heel blij mee, want larven duiden op voortplantingsplaatsen en die informatie is heel waardevol.

Kleurkeur!

Voor het eerst in de geschiedenis gaat De Vlinderstichting een keurmerk lanceren op verzoek vanuit overheden, aannemers, natuurliefhebbers en infrabeheerders. Het Kleurkeur is bedoeld zodat aannemers kunnen aantonen dat zij hun bermbeheer op een vlindervriendelijke manier uitvoeren, maar ook dat berm eigenaren zoals gemeenten en provincies aannemers naar een keurmerk kunnen vragen. Dit keurmerk levert uiteindelijk meer infranatuur op!